

diğer bedenî ve maddî cezalarla birlikte verilsin aslî ceza niteliğini korur. Fakihlerden bir kısmının, münferit uygulamaları tasvip etmekle birlikte garâmetin veya suçluyu tazmine / para cezası ödemeye mahkûm etme anlamında tağrîmin ta'zîr cezasının genel bir türü olmasına karşı çıkması, yetkili mercilere böyle genel bir yetkinin verilmesinin yol açabileceği muhtemel keyfîlik ve haksızlıkları önleme düşüncesine dayanır. Aslî-bedenî ve maddî cezaların alternatif bir ceza şekli olarak paraya çevrilmesi ise kısas-diyet arasında belli şartlarda mümkün olsa da kısas ve had cezalarında ilke olarak câiz görülmez.

Mahkeme tarafından hükme bağlanan malî ödeme cezası, diğer borçlarda olduğu gibi borçlunun zimmetine taalluk eden bir borç olarak sabit olur. İslâm hukukunda borcun ifası ve mütemerrit borçlunun ifaya zorlanması yönünde alınmış hacir, haciz, hapis gibi tedbirler bu alanda da gerçekliliğini korur. Hatta bu kimselere diğer borçlulardan ayrı tutulmayarak devletin zekât gelirinden pay ayrılması da mümkün görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fâris, *Mu'cemûl mekâyîsî'l-luğa*, "ğrm" md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ğurm" md.; Lisânü'l-¹Arab, "ğrm" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğrm" md.; *el-Muwaṭṭa'*, "Aḳẓiye", 38; Müslim, "Zekât", 109; İbn Mâce, "Ḥudûd", 26, 28; Ebû Dâvûd, "Zekât", 5, 24, 26, "Luḳaṭa", 10, 18, "Büyû", 71; Nesâî, "Zekât", 4, 7, "Büyû", 15, "Ḳaṭ'u's-sârik", 11-12; Cessâs, *Aḥkâmü'l-Ḳur'ân* (Kamhâvî), IV, 327-329; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen*, Humus 1969, II, 291; Serahşî, *el-Mebsûṭ*, III, 10; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 363; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Tâhâ M. ez-Zeynî), Kahire 1969, VI, 480-482; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XXVIII, 109-120; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lamü'l-muvâḳ-ḳi'tin*, I, 98-99; a.mlf., *et-Turuḳu'l-hükmiyye* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye), s. 266-279; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, VI, 427; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr* (Kahire), II, 204; Hâdimî, *Mecâmi'u'l-ḥaḳâḳıq*, İstanbul 1318, s. 369; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbık), Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-hadîse), II, 781-782; Şevkānî, *Neylû'l-eṭṭâr*, IV, 138-140, 191; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (Kahire), II, 343; IV, 61-62; *Mecelle*, md. 85, 87, 88; Abdülazîz Âmir, *et-Ta'zîr fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1389/1969, s. 396-429; Yûsuf el-Kardâvî, *Fıḥḥü'z-zekât*, Beyrut 1389/1969, II, 622-634; Hamîd M. el-Kamâtî, *el-Üḳûbâtü'l-mâliyye beyne's-şer'a ve'l-kânûn*, Bingazi 1986; Ahmed Fethî Behneşî, *el-Meṣû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fıḳḥi'l-İslâmî*, Beyrut 1991, IV, 89-92; "Gârimûn", *Mv.F.*, XXXI, 124-125; "Garâmât", a.e., XXXI, 147-148; F. Løkkegaard, "Ghârim", *Et²* (İng.), II, 1011-1012.

ALİ BARDAKOĞLU

GARÂNİK

(الفرائق)

Mekkeli müşriklerce put anlamında kullanılan ve bazı rivayetlere göre şeytanın Kur'an âyetleri arasında göstermeye çalıştığı metinde geçen bir kelime.

Sözlükte "beyaz su kuşu, kuğu, tur-na; beyaz tenli genç ve güzel kız" anlamlarına gelen gurnûḳ (gırnîḳ) kelimesinin çoğuludur. İbnü'l-Kelbî ile Yâkût el-Hamevî'nin belirttiklerine göre Kureyş kabilesi mensupları putlarının Allah'ın kızları olduğuna inanır ve Kâbe'yi tavaf ederken, "Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüsü Menât hürmetine, çünkü bu üçü ulu kuğulardır ve şüphesiz şefaati umulan varlıklardır" diyerek onları yüksekte uçan kuşlara benzetirlerdi (*Kitâbü'l-Eşnâm*, s. 13; *Mu'cemûl-bıldân*, IV, 116). Melekelerin Allah'ın kızları olduğuna inanan Kureyşliler'in, putlarını genç ve güzel kızlara benzetmiş olmaları da mümkündür.

İslâm literatüründe garânîk kelimesi, Hz. Peygamber'in müşriklerin gönlünü İslâm'a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah kelâmı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrâil'in ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivayetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm sûresiyle (53/19-20) Hac sûresindeki (22/52-54) âyetlerin nâzil oluşuna ilişkin tartışmalara konu olmuştur. Garânîkle ilgili ilk rivayet erken devir siyer yazarlarından İbn İshak'a aittir. Onun, Habeşistan'a hicret eden müslümanların Mekke'ye dönüşlerinden söz ederken naklettiğine göre Resûl-i Ekrem kendisine nâzil olan Necm sûresini okumaya başlamış, yanında bulunan müslüman-müşrik herkes onu dikkatle dinlemiş, fakat, "Gördünüz mü Lât ile Uzzâ'yı" (53/19) meâlindeki âyete geldiğinde şeytan, "Andolsun ki bizi Allah'a yaklaştırmaları için onlara tapıyoruz" (والله لعبدن) şeklindeki bir cümleyi araya sokunca müminlerin bir kısmı tasdik etmiş, bir kısmı kabul etmemiş (Diğer kaynakların kaydettiğine göre Hz. Peygamber, secde etmeyi emreden sûrenin son âyetinin gereğini yerine getirmek üzere secde etmiş, müşrikler de onunla birlikte secdeye kapanmışlar. aş.bk.). Şeytan ise âyet diye kattığı ibareyi müşriklere öğretmiş ve onlar tarafından durmadan tekrar edilmesini sağlamış. Bu durum

Hz. Peygamber'i çok üzmüş; Cebrâil gelince söz konusu ibareyi ve onunla ilgili olarak aldığı tepkileri anlatmış, Cebrâil de bu ibarenin sorumluluğunu taşımadığını belirterek Allah'tan getirmediği metinleri insanlara okuduğunu ifade etmiş. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'i korku ve telâş almış. Bu sırada onu teselli etmek için şu âyet nâzil olmuş: "Biz senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki o, vahyedilenleri okuduğu zaman şeytan okuduklarına bir şey karıştırmış olmasın. Ancak Allah şeytanın karıştırdıklarını iptal eder, kendi âyetlerini de sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir" (el-Hac 22/52). Mekke müşriklerinin Resûlullah'la birlikte secde ettikleri haberi Habeşistan'a ulaşınca oradaki müslümanlar veya içlerinden bir grup, bundan müşriklerin müslüman olduğu sonucunu çıkararak Mekke'ye dönmeye karar vermiş. Ancak şehre yaklaştıkları sırada durumdan haberdar olmuşlarsa da geri dönmeyi göze alamayıp herkes bir müşrikin himayesini sağlayarak Mekke'ye girebilmişler (*es-Sîre*, s. 157-158). Bu rivayette garânîk kelimesi yer almamakla birlikte daha sonraki kaynaklarda, Kureyşliler'in Kâbe'yi tavaf ederken putları hakkında söyledikleri bilinen iki cümlemin ("Onlar ulu kuğulardır...") garânîk kıssasının ana unsurunu teşkil ettiği nakledilmiştir.

İbn İshak'ın eserinden sonra Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili önemli bir kaynak olan İbn Hişâm'ın eserinde ondan naklen sadece, Habeşistan'a hicret eden müslümanların Mekkeli'lerin İslâmiyet'i kabul ettiğini duyup ülkelerine geri döndükleri, fakat Mekke'ye yaklaşınca haberin asılsız olduğunu öğrendikleri belirtilir ve garânîkten söz edilmez (*es-Sîre*², II, 364).

Garânîk hadisesine ayrıntılı olarak yer veren ilk kaynaklar III. (IX.) yüzyılda yazılmıştır. Bunların başında Vâkıdî ile İbn Sa'd'ın eserleri gelir. Bu müelliflerin naklettiğine göre Hz. Peygamber kavminin kendisinden yüz çevirdiğini görünce nefretlerini celbedecek âyetlerin inmemesini arzu etmiştir. Bir gün Kâbe'nin civarında Kureyşliler'le birlikte otururken Necm sûresini okumaya başlamış, 19-20. âyetlerine gelince şeytan 20. âyetin devamı gibi, "İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk), şüphesiz ki şefaati umulmaktadır" (تلك الفرائق العلى ، وإن شفاعتهن ترتجى) anlamında bir metni Resûl-i Ekrem'e okutmuş, Resûl-i Ekrem okumaya de-

lerden korunmuş değildir. Garânîk olayı da şeytanın ikinci tür bir müdahalesiyle gerçekleşmiş olup Resûl-i Ekrem'i eğitime hikmetine bağlıdır. İlâhî irade bütün insanların iman etmesini murat etmediği halde Hz. Peygamber bunu istemek suretiyle yanlış bir kanaate sahip olmuş, Allah da onu eğitmek amacıyla şeytan tarafından yanıltılmasına imkân vermiş ve böylece hatasını düzelterip onu eğitmiştir (Âlûsî, XVII, 178-179). Çağdaş âlimlerden Ferîd Vecdî ise Resûl-i Ekrem'in vahyi ruhanî bir varlık olan melek vasıtasıyla aldığını, aynı şekilde ruhanî bir varlık olduğundan şeytanın vesvesesini vahiyle karıştırabileceğini ve hemen arkasından bunun Allah tarafından ortadan kaldırılacağını söyleyerek garânîk hadisesini mümkün görmüştür (İsmail Fennî, *İzâle-i Şükak*, s. 45-46). Muhammed Hamîdullah da müfessirlerin garânîk hadisesini, genellikle garânîk cümlelerini Hz. Peygamber'in söylemediği ve şeytanın araya girip sadece müşrikler tarafından duyulabilecek şekilde bunları okuduğu tarzında yorumladıklarını belirterek bunun meseleyi çözmekte yetersiz kaldığını ileri sürmüştür. Ona göre garânîk metni vurgu ile ifade edilebilecek bir soru şeklinde âyet olarak nâzil olmuştur. Fakat müşriklerden biri âyeti, soru vurgusunu ihmal ederek olumlu bir cümle şeklinde okuyunca bunu duyan müşrikler secde etmiştir. Hz. Peygamber'in bu olaydan üzüntü duyması üzerine de âyet neshedilmiştir (İslâm Peygamberi, I, 110).

2. Garânîk meselesinin bir aslı bulunmakla birlikte konuyla ilgili rivayetlerin hepsi doğru ve güvenilir olmadığından hadise tutarlı bir şekilde te'vil edilmelidir. Ferrâ el-Begavî, Kastallânî, İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fidâ, İbn Kesîr, Süyûtî gibi âlimler bu görüştedir. Bu âlimlere göre Saîd b. Cübeyr'den nakledilenlerin dışındaki rivayetler isnad açısından zayıf ve münkatî' olmakla birlikte hadisenin değişik birçok rivayetle nakledilmiş olması bunun bir aslının bulunduğunu gösterir. Nitekim başta Buhârî olmak üzere sahih hadis kaynaklarında, Hz. Peygamber'in Necm sûresini okumasının ardından müşriklerin müslümanlarla birlikte secdeye kapandığı rivayet edilmiştir (meselâ bk. Buhârî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 53/4; Müslim, "Mesâcid", 105). Bu da olayın tamamen asılsız olmadığını gösterir. Bundan dolayı garânîk hadisesinin reddedilmesi isabetli ol-

madığı gibi bu rivayetlerin âhâd olduğu gerekçesiyle bilgi ifade etmediğini söylemek de uygun değildir. Çünkü Hac sûresinin 52. âyeti bunların bir aslı bulunduğu işaret etmektedir. Resûl-i Ekrem'in Necm sûresinin 19-20. âyetlerini okumasından sonra âyetler arasında verdiği fâsıladan faydalanan şeytanın, Peygamber'in sesini taklit ederek onun tarafından söylendiğini zannettirecek şekilde garânîk cümlelerini okuduğu yolundaki bir te'vil yapılabilecek uygun bir yorum olarak görünmektedir. Bunun yanında, şeytanın telkiniyle Hz. Peygamber'in garânîk metnini yanlışlıkla âyet diye okuduğunu bildiren rivayetler zayıf ve güvenilmez kabul edilmelidir (Ferrâ el-Begavî, III, 294; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, III, 90; İbn Hacer, XVIII, 41; Kastallânî, VII, 362).

3. Garânîkle ilgili rivayetler asılsızdır ve bunların tamamı uydurmadır. Başta Ebû Mansûr el-Mâtürîdî olmak üzere Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Kādî İyâz, Fahreddin er-Râzî, Kurtubî, Kirmânî, Aynî, Şevkânî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Muhammed Abduh gibi âlimlerin çoğu bu görüştedir. Bunlara göre garânîk hadisesine dair rivayetlerin asılsız olduğunu gösteren pek çok delil vardır.

a) Rivayetlerin hiçbir muttasıl isnadla Hz. Peygamber'e ulaşmamakta, dolayısıyla hiçbir sahâbî tarafından ona böyle bir olay nisbet edilmemektedir. Bu sebeple de sahih hadis mecmuaları garânîk hadisesine ilişkin herhangi bir rivayete yer vermemiştir. Garânîk rivayetlerindeki isnad zincirinde yer alan râvilerin çoğu güvenilir bulunmamıştır. İsnad açısından sahih kabul edilen ve Saîd b. Cübeyr tarafından İbn Abbas'a atfedilen rivayet de sıhhatini zedeleyecek şüpheler taşımaktadır. Zira rivayetin sonunda, "Zannettiğime göre İbn Abbas şöyle demiştir" ifadesine yer verilmektedir ki bu durum rivayetin güvenilirliğini şüpheli hale getirmektedir (Kādî İyâz, II, 751-752). Garânîk hadisesine dair rivayetler, genellikle sıhhat şartına önem vermeyen rivayet meraklıları tarafından nakledilmiştir. İbn Huzeyme, bu rivayetlerin zındıklarca uydurulduğunu ispat etmek üzere bir eser yazmış, Beyhâkî de garânîk hadisesinin naklen sabit olmadığını söylemiştir (Fahreddin er-Râzî, XXIII, 50). Ebû Hayyân el-Endelûsî, garânîk konusuna dair ilk rivayetleri kaydeden İbn İshak ile bu kıssanın zındıklarca uydurulduğunu söyleyen İbn Hu-

zeyme'nin isimlerinin (Muhammed b. İshak) aynı oluşu sebebiyle iki müellifi birbirine karıştırarak garânîk hadisesinin zındıklarca uydurulduğuna dair eser yazan kişinin siyer müellifi Muhammed b. İshak olduğunu yazmış (*el-Bahrû'l-muhtâ*, VI, 381-382), daha sonra ondan faydalanan Kastallânî, Elmalılı Muhammed Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, İsmail Fennî, Ahmed Hamdi Akseki, Muhammed Heykel, Ahmed eş-Şerebâsî, Hüseyin Hatemi gibi âlimler aynı hatayı tekrarlamışlardır.

b) Garânîk ibaresi, ilgili rivayetlerde farklı on beş metin halinde nakledilmiştir. Bu metin fesahat ve belâgat açısından Kur'an âyetlerine ve özellikle yer aldığı ileri sürülen Necm sûresinin diğer âyetlerine göre son derece sönük kalmaktadır. Hz. Peygamber bir yana müşrikler bile bu ibarenin Allah kelâmı olmadığını hemen anlamalı ve bazı vehimlere kapılmamalıydı. Bundan başka bu rivayetler olayın vuku bulduğu yer, cereyan şekli ve olayda Resûl-i Ekrem'in rolü gibi hususlarda da çelişkili bilgiler ihtiva etmektedir. Meselâ bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in bu sözleri namaz kılarken söylediği, bazılarında uyku başlangıcı halinde telaffuz ettiği, bir kısmında ise bunları Resûl-i Ekrem'in değil şeytanın söylediği, diğer bir kısım rivayetlerde olayın Kâbe'de, diğerlerinde ise Kâbe dışında bir yerde vuku bulduğu belirtilmiştir (Aksekili, s. 16-21).

c) Garânîk hadisesine dair rivayetler birçok bakımdan Kur'an'a aykırıdır. Her şeyden önce Kur'an'da, ilâhî koruma altında bulunan Hz. Peygamber'in kendi arzusuyla veya başkalarının telkiniyle sözler uydurup Allah'a isnat etmesinin, yahut vahiyleri kendi kendine değiştirmesinin mümkün olmadığı, böyle bir şey yapması halinde şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir (el-İsrâ 17/74, 75; el-Hâkka 69/44-47; Yûnus 10/15), kendisine okutulan vahiyleri unutmayacağı ve kalbine yerleşmesi için vahiylerin âyet âyet nâzil olduğu bildirilmiştir (el-Alâ 87/6; el-Furkân 25/32), ayrıca ilâhî buyrukları açıkça tebliğ edip müşriklerden yüz çevirmekle emredilmiş ve vahiy ile alay edenlerin üstesinden gelineceği ifade edilmiştir (el-Hicr 15/94-95). Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in vahyi alırken ve bunu insanlara tebliğ ederken ilâhî koruma altında bulunduğunu ve herhangi bir şekilde vahiyler arasına yabancı bir söz karıştırmasının mümkün olmadığını

açıkça gösterir (Mâtürîdî, III, vr. 739^b; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1302; Fahreddin er-Râzî, XXIII, 50). Garânîk hadisesiyle irtibatlandırılan Necm sûresinin 2-4 ve 19-23. âyetleri de bu konudaki iddiaların isabetsizliğini ortaya koymaktadır. Zira bu âyetlerde Hz. Peygamber'in kendi arzusuna göre konuşmadığı ve Allah'a atfettiği her sözün vahiy ürünü olduğu ifade edilmiş, ayrıca putların ilâh olmayacağı, herhangi bir fonksiyonlarının bulunamayacağı, uydurulmuş isimlerden ibaret olmanın ötesinde bir değer taşımayacakları vurgulanmıştır. Sûrenin 26. âyeti, göklerde bulunan nice meleklerin bile Allah'ın izni olmadan şefa'at edemeyeceğini belirtmektedir. Bu sebeple İslâm'ın temel ilkesini oluşturan tevhid inancına zıt düşen şirkin Resûl-i Ekrem tarafından yanılarak bile olsa tasvip edilmesi, müşriklerin de putlarının değersizliğini ortaya koyan bir sûrenin sonunda secdeye kapanmaları mâkul görünmemektedir.

d) Garânîk olayı Kur'an'ın nüzûlüne ilişkin bilgilerle de çelişmektedir. Zira iddia edildiğine göre bu olayın meydana gelmesi üzerine Hac sûresinin 52. âyeti inmiştir. Halbuki garânîk hadisesiyle irtibatlandırılan Necm sûresi Mekke döneminde, Hac sûresi Medine döneminde nâzil olmuştur ve bu iki sûrenin nüzûlü arasında altı veya sekiz yıla yakın bir zaman geçmiştir. Hz. Peygamber'i teselli etmek için indiği söylenen Hac sûresinin 52. âyetinin bu kadar uzun bir aradan sonra nâzil olması amaca uygun düşmediği gibi bu sûre zarfında garânîk metninin âyet olarak kalması da mümkün değildir.

e) Garânîk hadisesi, peygamberlerin sahip olmaları gereken sıfatlarla bağdaşmaz. Muhtelif naslara ve âlimlerin ittifakına göre peygamberler hem vahyi tebliğ ederken hata yapmaktan hem de küfre düşmekten korunmuşlardır. Peygamberlerin vahiy algılayıp tebliğ etmekte ve ilâhî buyrukları yerine getirmekte hataya düşmeleri mümkün olsaydı ilâhî mesajları ihtiva eden vahyin bağlayıcılığı ve peygambere iman etmenin gerekliliği ortadan kalkardı. Kur'an-ı Kerîm, şeytanın insanlar ve özellikle itaatkâr müminler üzerinde etkili bir nüfuza sahip olmadığını beyan etmektedir (bk. en-Nisâ 4/76; İbrâhim 14/22; el-Hicr 15/42; en-Nahl 16/99). Peygamberler üzerinde, bilhassa nübüvvetle görevlendirilmelerinin ana hedefini oluşturan vah-

yi tebliğ sırasında etkili olabileceği ise asla düşünülemez.

Yukarıda adları geçen kelâm ve tefsir âlimleri bu delillere dayanarak garânîk hadisesinin asılsız olduğunu kanıtlamaya çalışmakla birlikte, konuyla ilgili rivayetlerin haber-i vâhid de olsa bilgi ihtiva edebileceklerini kabul edenleri uyararak amacıyla bu rivayetler hakkında çeşitli yorumlar yapmışlar, Hz. Peygamber'in putları öven bir söz söylemediğini ve vahiyler arasına yabancı sözler karıştırmadığını teyit etmek istemişlerdir. Bu yorumlara göre, Resûl-i Ekrem'in garânîk cümlelerini müşriklere atfederek hikâye yoluyla telaffuz etmesi, garânîk kelimesiyle melekleri kastetmiş olması, Hz. Peygamber'in putlarla ilgili âyetleri okuyup duraklaması üzerine cinlere veya insanlara mensup bir şeytanın araya girip onu taklit ederek söz konusu cümleleri söylemesi, müşriklerin de bunu Peygamber'e mal etmeye çalışmaları, Resûl-i Ekrem'in putlarla ilgili âyeti okuduğunu duyan müşriklerin putlarını övmek için garânîk ibaresini araya sokmaları veya onun putlarla ilgili âyeti okuması esnasında âdetleri olduğu üzere gürültü ederek okuyuşunu bastırmak istemeleri mümkündür (Ebû Abdullah es-Sayrafi, s. 307-308; Tabersî, VII, 144-145; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1303; Kâdî İyâz, II, 760; Fahreddin er-Râzî, XXIII, 52-53). Bu görüşleri ileri süren âlimler, garânîk rivayetleriyle irtibatlandırılan Hac sûresinin 52. âyetini de çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, âyette geçen **temennâ** ve **ümniyye** kelimelerinin "okumak" anlamına geldiğini kabul etmiş ve âyeti, "Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki âyetleri okuduğu anda şeytan kâfirlerin kalplerine peygamberle mücadele edecekleri birtakım şüpheler atmasın" diye açıklamıştır (*Te'vîlât*, II, vr. 483^b). Fahreddin er-Râzî'ye göre bu kelimelere "nefsin telkin ettiği arzu" mânası da verilebilir. Bu durumda âyetin meâlî şöyle olur: "Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki bir arzu ve temennide bulunduğu zaman şeytan onun arzusuna bir şeyler karıştırmayı" (*Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 54). Şevkânî ise âyete, "şeytanın müşriklerin kulaklarına bazı sözleri âyet diye atması" anlamını vermiş, temennânın "nefsin fışıldadığı söz" mânasına alınması halinde âyete, "Peygamber'e nefsi bir söz fışıldadığı zaman şeytanın bunu telaffuz ederek insanlara duyurduğu" şek-

linde bir anlam verilmesi gerektiğini kabul etmiştir (*Fethu'l-kadir*, III, 462-463).

H. Peygamber hakkında eser yazan Sir William Muir, Reinhart Pieter Anne Dozy, Régis Blachère, Theodor Nöldeke, Montgomery Watt gibi şarkiyatçılar, Kur'an-ı Kerîm'in vahiy ürünü oluşu ve Hz. Muhammed'in nübüvveti konusunda sahip oldukları menfi kanaati pekiştirmek amacıyla garânîk hadisesine fevkalâde önem vermişler ve bunun doğru olduğunu kanıtlama yolunda hayli çaba sarfetmişlerdir. Bunlardan W. Muir, bu hadisenin doğruluğunu Habeşistan'a hicret eden müslümanların üç ay sonra geri dönmesine dayandırırken (Caetani, II, 260; M. Hüseyin Heykel, s. 155) İslâm'a karşı objektif davrandığı görüntüsünü vermeye çalışan M. Watt, bu olayın müslümanlarca sonradan uydurulmasının veya gayri müslimler tarafından İslâmî kaynaklara sokulmasının düşünülemediğini, dolayısıyla Hz. Muhammed'in şeytanî âyetleri başka âyetlerle değiştirmiş olduğunu iddia etmiştir (*H. Muhammed Mekke'de*, s. 109-110). Leone Caetani, Maurice Gaudetfroy-Demombynes, Louis Massignon gibi şarkiyatçılar ise bu hikâyenin tarihî bir değer taşımadığını ve asılsız olduğunu kabul etmişlerdir (Cerrahoğlu, XXIV [1981], s. 78-80). L. Caetani, bu rivayetin müslüman âlimlerin çoğunluğu tarafından naklen sabit görülmediğini, isnad zincirinde Muhammed b. Kâ'b gibi güvenilir râvilerin bulunduğunu, muhtemelen İbn Hişâm'dan sonraki bir dönemde uydurulduğunu, ayrıca hikâyenin muhtevasının şüphe uyandıracak bir nitelik taşıdığını belirtmiştir. Ona göre müşriklerin, müslümanları hicrete zorlayacak derecede Hz. Peygamber'e düşman olmaları sebebiyle onun Kur'an okumasını dinlemeye tahammül göstermeleri, bunun yanında Peygamber'in, vermiş olduğu mücadeleye aykırı bir şekilde putları övecek kadar açık bir yanlış yapması imkânsızdır (*İslâm Tarihi*, II, 260-266). Şarkiyatçı Rudi Pelli'nin garânîk hadisesini tekrar gündeme getirmesinin ardından Hindistan asıllı İngiliz yazar Selman Rüşdi, Batılı müelliflerin eserlerinden ilham alarak yazdığı *The Satanic Verses* (London 1988) adlı romanının bir bölümünde (s. 112-126) garânîk rivayetlerini ele almış ve tarihî gerçekler açısından olduğu kadar edebî açıdan da bir değer taşımadığı kabul edilen kitabında Resûl-i Ekrem'i ve temiz eşlerini karalamak istemiştir.

Öyle anlaşıyor ki garânîk kelimesi ve bunun yer aldığı cümleler, Hz. Peygamber'in risâletinden önce putlarını övmek için müşrikler tarafından kullanılmıştır. Erken devir müelliflerinden İbnü'l-Kelbî'nin eserinde bunu nakletmesi yeterli bir delil sayılmalıdır. Muhammed Abduh'un bu hususu kabul etmemesi, söz konusu bilginin sadece Yâkût el-Hamevî'nin eseri gibi müteahhir bir kaynaktan bulunduğunu zannetmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Şeytanın telkin ve müdahalesiyle veya müşrikleri İslâm'a kazandırmak amacıyla bu ifadeyi Hz. Peygamber'in âyet diye okuduğu iddiasına gelince, bazı âlimlerin de belirttiği gibi bunun vuku bulduğuna ihtimal vermek mümkün değildir. Zira Kur'an'ın beyanlarına göre şeytanın vahye muttali olup müdahalede bulunması ve âyetlere yabancı sözler karıştırması, Resûl-i Ekrem'in de vahiy ürünü olanla olmayanı birbirinden ayırt edememesi düşünülemez. Çünkü Kur'an'ı şeytanlar indirmiş ve indiremez (eş-Şuarâ 26/210); bâtıl ona önünden de ardından da yaklaşamaz (Fussilet 41/42); Hz. Peygamber şeytanın etkisine mâruz kalmış biri değildir (el-Kalem 68/2); şeytan sadece günaahkâr ve iftiracı kimselere yaklaşabilir (eş-Şuarâ 26/221-222). Eğer Resûl-i Ekrem şeytanın müdahalesine açık olsaydı Kur'an'ın tamamı tartışmalı hale gelir ve Allah tarafından vahyedilen bir kitap olduğu yolundaki güven sarsılırdı.

Hz. Peygamber'in özellikle vahyi alıp tebliğ etmekteki masumiyeti ilkesine aykırı olan ve güvenilmez râvilerin naklettiği mürsel bir haber niteliği taşıyan garânîk hadisesinin kaynaklarda zikredilmesine, bazı sahih hadis mecmualarında, Necm sûresinin nüzûlünün ardından müslümanlarla birlikte müşriklerin de secde ettiğine dair bir haberin yer alması sebep teşkil etmiş olmalıdır. Ancak bundan hareketle, söz konusu rivayetlerde hiç bahsedilmeyen garânîk olayının vukuunu doğru kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Buhârî'nin naklettiği rivayette "bütün insanların ve cinlerin secde ettiği" bildirilmektedir ki bunun ne anlama geldiği ve hangi maksatla gerçekleştiği bilinmemektedir. Müşriklerin secdesi, adlarını duydukları putlarına saygı amacını taşıyabileceği gibi müslümanları dinlerinden çevirmek için başvurdukları bir hile de olabilir. Nitekim İslâm düşmanlarının sabahleyin inanınp akşamleyin inkâr etme taktiğini uyguladıkları bilinmektedir (bk. Âl-i İmrân

3/72). Âhâd ve mürsel de olsa garânîk ile ilgili rivayetlere itibar etmek gerekirse bunların içinde dinin temel ilkelerine ve Kur'an'a aykırı düşmeyen rivayetler tercih edilmelidir ki bu da Beyhakî tarafından yukarıda sözü edilen rivayet olabilir. Zira burada, garânîk cümlelerini Hz. Peygamber'in değil şeytanın telaffuz ettiği ve müşriklerin bunu Peygamber'e atfettikleri belirtilmektedir. Garânîk metnini okuyan şeytanın mutlaka cinlerden biri olarak düşünülmesi de zaruri değildir. Resûl-i Ekrem'le mücadele etmeleri için şeytandan ilham alan müşriklerin araya girerek onun sözlerine bu ibareyi karıştırmış olmaları mümkündür. Nitekim Kur'an'da, peygamberlerle mücadele etmeleri için şeytanın kendi dostlarına birtakım fikirler ilham ettiği belirtilmektedir (el-En'âm 6/121). Ayrıca Taberî'nin naklettiği rivayetlerin ilkinde garânîk hadisesinden sonra nâzil olduğu belirtilen ilk âyet, müşriklerin Allah'a ait olmayan bazı sözleri vahiyler arasına karıştırma teşebbüsünde bulundukları, bunu Hz. Peygamber'e teklif ettikleri, ancak muvaffak olamadıkları bildirilmektedir (el-İsrâ 17/73; ayrıca bk. Taberî, XVII, 131). Ebû Hayyân el-Endelüsî, Hac sûresinin 51. âyetinde belirttiği gibi, ilâhî âyetleri tesirsiz hale getirmek için birbirleriyle yarışmasına gayret gösteren müşriklerin varlığına dikkat çektikten sonra 52. âyet, söz konusu edilen şeytanın "insan şeytani" olabileceğini söylemiş, bu âyet, Resûl-i Ekrem'e herhangi bir atıfta bulunulmadığını, sadece önceki peygamberlerin durumuna işaret edildiğini kaydetmiştir. Bu arada, Zemahşerî ile İbn Atıyye el-Endelüsî gibi müfessirlerin eserlerinde ileri sürdükleri iddiaların mâsum peygamberler şöyle dursun sıradan müslümanlara bile nisbet edilmesinin câiz olmadığını ifade etmiştir (el-Bahrü'l-muhî, VI, 381).

Habeşistan'a göç eden müslümanlardan bir grubun geri dönüşüyle garânîk hadisesi arasında bir münasebetin bulunduğu, yerli ve yabancı kaynakların hemen hemen ittifakla kabul ettiği bir husustur. Ancak Habeşistan muhacirlerinin bu dönüşünü Hz. Ömer'in müslüman olmasına bağlayanlar olduğu gibi (M. Hüseyin Heykel, s. 155) müşriklerin secde edişini başka sebeplere bağlayanlar da vardır (yk. bk.). Esasen Hac sûresinin özellikle 52. âyeti ihtiva eden bölümünün Medine'de nâzil olduğu kanaati müfessirler arasında ağırlık kazanmıştır.

Sonuç olarak garânîk hadisesinin mevcudiyetini güvenilir rivayetlerle belgelemenin mümkün olmadığı görülmektedir. Bu olayın vuku bulduğuna delil olarak Habeşistan'a hicret eden müslümanlardan bir kısmının geri dönüşü gösterilirse de garânîk rivayetine ilk yer veren İbn İshak bunu muhacirlerin dönüşüne bağlamamaktadır. Aslında söz konusu dönüş bu olaydan sonraki bir zamana rastlamaktadır (Öztürk, s. 110-115). Ayrıca kaynakların belirttiğine göre ilk muhacirler Habeşistan'da şâban ve ramazan aylarında kalmış, seval ayında ise geriye dönmüşlerdir. İbn Sa'd'ın rivayetine göre Kureyşliler'i memnun eden âyetlerin okunması ramazan ayında vuku bulmuştur. Halbuki müşriklerin müslüman olduğu haberinin Habeşistan'a ulaşması ve müslümanların Habeş Kralı Necâşî'nin ikamet ettiği Aksûmis merkezinden bir veya bir buçuk ay içinde Mekke'ye gelmeleri mümkün değildir. Kaldı ki müşriklerin secde ettiği rivayetini garânîk hadisesine bağlama zarureti de yoktur. Onların zaman zaman Hz. Peygamber'e tâviz verip her iki dinin bir arada yaşanabileceğini söyledikleri bilinmektedir (a.g.e., s. 66-71).

Garânîk hadisesi tefsir, siyer ve İslâm tarihi kitaplarında ele alınmış, bu konuda ayrıca bazı monografiler de yazılmıştır. Muhammed b. Abbas et-Tilimsânî'nin *el-'Urvetü'l-vüşkâ fi tenzîhi'l-enbiyâ' 'an firyeti'l-ilkâ* (Makkarî, IV, 339), Ahmed el-Melewî'nin *Menhelü't-tahkîk fi mes'ele'l-garânîk* (İzâhu'l-meknûn, II, 593), Hüseyin el-Hüseynî'nin *Risâle fi şerhi tilke'l-garânîk* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2019), Ali b. Hasan et-Taberî'nin *Dela'ilü't-tahkîk li-ibâti kışşati'l-garânîk* (Cidde 1992), Ahmed Hamdi Akseki'nin *Hâtemü'l-enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi* (İstanbul 1338 r./1341 h.) ve Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî'nin *Naşbü'l-mecânîk li-nefsi kışşati'l-garânîk* (Dimaşk 1949) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 388; Dârimî, "Şalât", 160; Buhârî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 53/4; Müslim, "Mesâcid", 105; İbn İshak, *es-Sîre*, s. 157-158; İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Eşnâm*, s. 13; İbn Hişâm, *es-Sîre*², II, 364; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 205-206; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XVII, 130-134; a.mlf., *Tarih* (Ebû'l-Fazl), II, 337-340; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, II, vr. 483^b; III, vr. 739^b; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), V, 83-84; Ebû Abdullah es-Sayrafi, *Nuketü'l-İntişâr li-naqli'l-Kur'ân li'l-imâm el-Bâkullânî* (nşr. M. Zağlûl Sellâm), İskenderiye 1971,

s. 307-310; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1389/1969, II, 59-61; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân*, Beyrut 1986, VII, 144-145; Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl* (nşr. İsmâ b. Abdülmühsin el-Humeydân), Beyrut 1411/1991, s. 309-310; Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl* (nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak — Mervân Süvâr), Beyrut 1407/1987, III, 294; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Kahire), III, 19; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 1290-1303; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, II, 750-763; Fahred-din er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXIII, 49-55; Yâkût, *Me'cemü'l-büldân*, IV, 116; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, X, 290-292; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XVI, 233-235; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtâ*, Kahire 1328-29/1910, VI, 381-382; İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'an*, V, 438-440; a.mlf., *el-Bidâye*, Beyrut 1402/1982, III, 90; İbn Hacer, *Fethu'l-bâr* (Sa'd), XVIII, 41; Aynî, *Umdetü'l-kâr*, Kahire 1392/1972, XVI, 51; Kastallânî, *İrşâdüs-sâr*, Kahire 1327 — Beyrut, ts. (Dâru l-hayât-türâsî'l-Arabî), VII, 362; Makkarî, *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saïd Ahmed A'râbî v.dğr.), Rabat 1398-1400/1978-80, IV, 334-339; Zürkânî, *Şerhu'l-Mevâhib*, Kahire 1329 — Beyrut 1393/1973, I, 279-286; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, III, 462-463; Âlûsî, *Râhu'l-me'ânî*, XVII, 173-186; R. Dozy, *Târîh-i İslâmiyyet* (trc. Abdullah Cevdet), İstanbul 1908, I, 69-71; Aksekili Ahmed Hamdi, *Hâtemü'l-enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnâdın Reddiyesi*, İstanbul 1338 r./1341 h., tür.yer.; Şiblî en-Nu'mânî, *Asr-ı Saâdet* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1346/1921, I, 265-266; L. Caetani, *İslâm Tarihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924, II, 258-266; İsmail Fennî [Ertuğrul], *İzâle-i Şukûk*, İstanbul 1928, s. 37-46; a.mlf., *Hakikat Nurları*, İstanbul 1979, s. 150-153; El-malîlî, *Hak Dini*, IV, 3415-3416; VI, 4594-4598; *İzâhu'l-meknûn*, II, 593; M. Hüseyin Heykel, *Hazreti Muhammed Mustafa* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1948, s. 155-156; Nâsirüddin el-Elbânî, *Naşbü'l-mecânîk li-nefsi kıssatü'l-ğarânik*, Dimaşk 1949, s. 25-38; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 657; X, 543; Ahmed eş-Şerbâsî, *Yes'elüneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut 1980, III, 273-276; A'yanü's-Şer'a, I, 234; M. Sâdik İbrâhim Urcin, *Muhammed Resûlullah*, Dimaşk 1985, s. 69-107; W. M. Watt, *Hiz. Muhammed Mekke'de* (trc. Ramî Ayas — Azmi Yüksel), Ankara 1988, s. 109-110; Salman Rushdie, *The Satanic Verses*, London 1988, s. 112-126; Hüseyin Hatemi, *Şeytan Rivayetleri*, İstanbul 1989, s. 16-17, 67-71; Levent Öztürk, *Hiz. Muhammed'in Habeşistan'la Münasebetleri* (yüksek lisans tezi, 1988), İSAM Ktp., nr. 17.721, s. 66-71, 110-115; Hâdî el-Müderrişî, *er-Red 'alâ kitâbi'l-âyâtî's-Şeytaniyye*, Beyrut 1989, s. 73-126; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 110; Muhammed Abduh, "Mes'eletü'l-ğarânik ve tefsîrü'l-âyât", *el-Menâr*, IV, Kahire 1901, s. 81-99; İsmail Cerrahoğlu, "Garânik Meselesinin İstismarcıları", *AÜİFD*, XXIV (1981), s. 71-80; Sabri Hizmetli, "Garânik Meselesi Üzerine", *İslâmî Araştırmalar*, III/2, Ankara 1989, s. 48-58; M. Sait Şimşek, "Şeytan Ayetleri'ne Dayanak Teşkil Eden Garânik Rivayeti'nin Tarihi Değeri", *Bilgi ve Hikmet*, sy. 2, İstanbul 1993, s. 147-162.

İSMAİL CERRAHOĞLU

GARAR

(الغرر)

Akdin haksız kazanca
yol açacak ölçüde
kapalılık taşımasını ifade eden
fıkıh terimi.

Sözlükte "tehlike, risk, kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması" gibi anlamlara gelir. İslâm hukuku terimi olarak değişik tanımları içinde en çok benimsenen Serahsî'ye ait tarifte gararın temel özelliği "mestûrül-âkıbe" (sonu bilinmeyen) şeklinde ifade edilmiştir (*el-Mebsûṭ*, XII, 194).

Kur'an-ı Kerim'de garar kelimesi yer almamakla beraber aynı kökten olan "aldatma" anlamındaki garr masdarı mâzî ve muzârî sigaları ile on beş defa, "aldanma" mânasına gelen gurûr kelimesi dokuz defa, "çok aldatan" anlamında olup şeytanı nitelendiren garûr kelimesi üç defa geçer (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "ğrr" md.). Garar yasağının Kur'an'daki en kuvvetli dayanağı bâtıl yoldan kazanç elde etmeyi menedip kinayan âyetlerdir (bk. el-Bakara 2/188; en-Nisâ 4/29, 161; et-Tevbe 9/34). Bu âyetlerdeki "bâtıl" kelimesi için İslâm âlimleri tarafından değişik yorumlar yapılmış olmakla birlikte hadislerde yasaklanan gararın bâtıl kapsamında olduğu hususunda görüş birliği vardır.

Garar ile aynı kökten olan çeşitli kelimelerin hadislerde sıkça geçmesinin yanı sıra (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "ğrr" md.) "bey'u'l-garar" şeklinde ifade edilen satımın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığına dair birçok hadis rivayet edilmiştir (*el-Muvaṭṭa'*, "Büyû", 75; Bu-hârî, "Büyû", 61; Müslim, "Büyû", 4; İbn Mâce, "Ticârât", 23; Ebû Dâvûd, "Büyû", 24-25; Tirmizî, "Büyû", 17). Bey'u'l-garar terkinin, masdarın mef'ulüne izâfesi olarak düşünülmesi halinde garar satım konusu malî, mevsubun sıfatına izâfesi olarak kabul edilmesi durumunda ise satım sözleşmesinin niteliğini belirtmiş olur. Birinci yoruma göre hadislerde garar özelliğini taşıyan şeylerin satımının, ikincisine göre garar özelliğinin hâkim olduğu satımların yasaklandığı sonucu ortaya çıkar. Her iki yorumu savunan yazarlar bulunmaktadır. Konuyla ilgili hadislerde, "Hz. Peygamber garar satımını yasakladı" şeklinde sahâbînin duyum ve gözlemine dayalı bir anlatım söz konusu olduğu için bunun umum ifade edip etmeyeceği tartışılmıştır. Usulcülerin ço-

ğunluğunca benimsenen ilkeye göre, râvinin bir olaya ilişkin soyut anlatımı esas alınarak kapsamlı bir hükme ulaşılamaz; çünkü asıl delili râvinin gördüğü veya duyduğu olay oluşturmaktadır. Bir grup usulcüyeye göre ise sahâbînin özellikleri ve mâna rivayetinin yaygınlığı dikkate alındığında bu tür anlatımların umum ifade ettiğini kabul etmek gerekir. Ali el-Hafîf -aşırı ölçülerde olmayan veya ihtiyacların gerekli kıldığı vb.- bazı garar satışlarının yasak kapsamının dışında tutulduğu, gararın umum ifade etmeyen bir cins ismi olduğu gibi gerekçelerle birinci görüşü (*Mecelletü Ma'hedi'l-bühûs*, sy. 4, s. 87, 90, 93-95), Darîr delillerini daha güçlü bulduğunu belirterek ikinci görüşü (*el-Ğarar ve eşeruhâ fi'l-ukûd*, s. 66) tercih etmektedir.

Garar ve Cehâlet İlişkisi. Fıkıh eserlerinde garar ve cehâlet kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülür. Fakat akdin konusuyla (muâvaza akidlerinde her iki edimi ifade etmek üzere "ma'kûdün aleyh") ilgili belirsizliğin garar, bilinmezliğin ise cehâlet terimiyle ifade edilmesi, bu çerçevede iç içelikler taşıyan bazı meselelerin hükümlerini belirlemede kolaylık sağlayabilir (ma'kûdün aleyhin bazı fakihlerce daha dar kapsamlı kabul edilişi hakkında bk. Apaydın, s. 10-12). Nitekim Şehâbeddin el-Karâfî, esasen gararla cehâlet kavramları arasında şöyle bir farklılık bulunduğunu ileri sürer: Garar elde edilip edilemeyeceği bilinmeyen, cehâlet ise elde edilmesine dair belirsizlik olmamakla birlikte vasıfları bilinmeyen şeyi (bu şeyin akde konu yapılması durumunu) ifade eder. Garar ve meçhul arasında "umum-husus min vech" ilişkisi vardır; her biri yalnız başına bulunabileceği gibi her ikisi birlikte de bulunabilir (*el-Furûk*, III, 265). Buna göre, kaçmadan önce nitelikleri bilinen ve kaçıp kaybolmuş atın satımı sadece garara, perdenin arkasında olduğundan alıcının ancak silüetini görüp vasıflarına dair bilgi sahibi olmadığı atın satımı sadece cehâlete, alıcı tarafından nitelikleri bilinmeyen ve kaçıp kaybolmuş atın satımı her iki durumun bir arada oluşuna örnek gösterilebilir.

Konuyu özel olarak inceleyen Darîr'in, Karâfî'nin iki durumun birleşmesine ilişkin olarak verdiği örneğin kendi tarifleriyle bağdaşmadığı yönündeki iddiasına katılmak mümkün değildir. Kral Faysal İslâmî araştırmalar ödülüne layık görülen doktora çalışmasında (*el-Ğarar ve eşeruhâ fi'l-ukûd fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Kahire